

PORUSZAĆ (82) *vb impf*

o oraz a jasne.

inf poruszać (5). ◇ *praes 1 sg* poruszam (22). ◇ *2 sg* poruszasz (1). ◇ *3 sg* porusza (30). ◇ *3 pl* poruszają (10). ◇ *praet 3 sg m* poruszał (3). *f* poruszała (1). ◇ *3 pl m pers* poruszali (1). ◇ *con 2 sg m* byś poruszał (1). ◇ *3 sg m* by poruszał (1). *f* by poruszała (1). *n* by poruszało (1). ◇ *2 pl subst* byście poruszały (1). ◇ *3 pl m pers* by poruszali (1). ◇ *part praes act* poruszając (3).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (jeden z niżej notowanych przykładów) – XIX w. s.v. poruszyć.

1. *Wprawiać w ruch, ruszać coś z miejsca, zmieniać położenie czegoś; movere HistAl, Mącz, Vulg, Cn; cillere Calep, Cn; oscillare Mącz; motare Calep; ciere, commovere, conciere, concitare, demovere, dimovere, exci(e)re, perciere, permovere, propellere, quaterre, sollicitare, suscitare, tremefacere Cn (17) : Oscillo, Náchilam/ Porużam. Mącz 270d, 338d; Moto – Vítawnie porużam. Calep 676a, 194a.*

poruszać czego (2): GliczKsiąż L2v cf Przysłowie. Cf poruszać czego ku czemu.

poruszać czego ku czemu (1): Też mleko drugiey niewiały gdy pije rodząca/ Thedy płodu poruża ku wyżciu. *FalZioł V 33.*

poruszać co (5): GlabGad F; [Hannibal] przymusił swoią chytrością Rzymiány przeciw Słońcu ftać/ także theż przeciw wiatru [...] á ten wiatr [...] thego wieie/ [...] y proch z ziemię bierze: [...] kázał drzewcy ziemię rużać/ áby tym więcźły proch porużał Rzymiánom w oczy BielSpr 44; A ániół Páńki shtëpowal czáfu pewnego w ádzáwkę: y wzrużála się woda (marg) poruszał wodę G. (–) WujNT Ioann 5/4; Wiekuišta mądrości/ Boże niezmierzony/ Ktory wśzytko porużałz nie będąc wzrużony/ Wściagałz právem Aniołow woýłká nieźliczone SzarzRyt B3v. Cf poruszać co ku czemu.

poruszać co ku czemu (1): Ty ryby [cetusy] [...] więczy porużaią morze ku igraniu y ku potopu okrętow. *FalZioł IV 31b.*

poruszać czym (1): ciepło ogniowe wilgoć żołędzia zagrzewaiąc rozpułcza ią á czini subtilnieyśzą Ktora więc potim łzukaiącz mieřtca łzyrřzego rozchodzi się po żołędziu tak im porużaiącz iż on wyłkakuie z ognia y puka się. *GlabGad E3.*

W charakterystycznych połączeniach: poruszać kamień, morze, proch, wodę; poruszać ku igraniu, ku potopu okrętow, ku wyszciu; poruszać często, ustawicznie.

Przysłowie: Nye wyedzą podobno że ten kámyeń kthorego często z myeřcá poruřa/ nye rad mchem obrařa rychło. *GliczKsiąż L2v.*

Zwrot: »z miesca poruszać« (1): GliczKsiąż L2v cf Przysłowie.

Przen [kogo, co] (2) : podobieństwa rzeczy, przedtim śmyłamy obaczonych, iako widzianych, łychanych, maczanych etc. zołthawaią w pamięci, kthore duřa na on czas [snu] będąc łpokoyna y od łpraw zewnětrznich wolna poruřa, wřpominaiąc czo przed łobą miała na iawie. *GlabGad L3v;* czemu Pan Bog odeymuie prawdę kátholickiey wiáry od niektorych miał y kroleřtw: y poruřa ich Biłkupy y kořcioły/ ábo ie w niewołá podawaiąc/ ábo dopuřzczaiąc áby łpułtołżały. *WujNT 844.*

a. *O wojskach [kogo (po przeczeniu)] (1) :* gdi mu powiedziano iż Artaxerxes krol Perski z mocną ręką nieprzyacielską przeciw iemu przyciągnął/ on dla tego nie poruřał rycerřřwá řwego/ áni gotował zařtěpow łwych/ ále [...] przez czárnoxięskie czáry diabłow wzywał *HistAl A.*

b. *Wykonywać ruchy (2) :*

Zwrot: »poruszać głowę, głową« [*na znak szyderstwa*] (1:1): Włzytczy widząc mnie/ nalmiewali fie ze mnie/ mówili fą wargami á poruǳali głowę [*et moverunt caput Vulg Ps 21/8*]. *TarDuch* A2v; *RejPs* 66v.

2. Pobudzać, zachęcać, podniecać, uaktywniać, mobilizować, wzruszać; gniewać; niepokoić, afficere *Mącz*, *Calep*; *commovere, concitare, excitare Mącz*, *Cn*; *perciere Calep*, *Cn*; *instinguere, tangere Mącz*; *exacerbare Calep*; *conciere, exci(e)re, inquietare, peragitare, permovere, perturbare, propellere, sollicitare, suscitare Cn* [w tym: kogo, co (19)] (27) : Tedy iednego cząfu gdy czárt poruǳał Saulá [*Vulg 1.Reg 18/10*]/ gąǳł przy nim Dawid *BielKron* 65v, 65, 197; *Instinguo, vel instingo, id est, intus commoveo, Wnętrz* poruǳam. *Mącz* 416b, 53b, 439c; *SienLek* S[ss]v; *Exacerbo* – Poruǳam, rozgniewuię, rozdrażniam. *Calep* 380a, 39b, 775b; *Auguſtyn* ś. mówił: Iabych Ewángeliey nie wierzył/ by mię poważność kościoła nie poruǳála. *WujNT* 655.

poruszać do czego, ad aliquam rem (2): *SarnStat* 40 *cf* »upominać i poruszać«. *Cf* *poruszać do czego* czym.

poruszać do czego czym (1): A Król, iáko *primum mobile*, ma ich do tego [*wojewodów i starostów do wykonywania i egzekwowania urzędów*] pobudzać, poruǳać, y vpominać *Lifty* fwęmi. *SarnStat* 40.

poruszać k(u) czemu (2): A nieważylbym ci fie śnadź tak wielkich y hániebnych nąǳ/ fámego zámienia fłonecznego powiadać/ by mię ktemu nieporuǳáło niedawne złączenie dwu *Płáneth* zwierſchnich *LeovPrzep* B3. *Cf* *Zwrot*.

poruszać przeciwko komu [= *wzburzać*] (1): yą [*królową*] tą rada pothika skoroni polskiey zeby y.m. pewnich rzeczy za niepewne pvszczacz nie raczila [...] zeby s mieſcza na ktorim yeſth niezeyezdzyła A *Thur*. Czessarza przeczywko sobie nieporuschala *LibLeg* 11/42.

W połączeniach szeregowych (3): *Ut hoc magis afficit quam illud, To więcey człowieká poruǳa/ Pobudza álbo roskoǳuye nyżli ono. Mącz* [114]c; *Calep* 989b; *SarnStat* 40.

Zwrot: »poruszać serce« [w tym: *ku czemu* (1)] [*szyk zmienny*] (2): Owa s thákimi telko kuńſzthowác/ y ich niedoſtátki ftrófować mamy/ kthorzy/ áni fą tak nędzni/ żeby ku vlitowánui ferce poruǳáli: áni thák bárzo niecnotliwi/ żeby powrozá byli godni *GórnDworz* O3v; *RejPosRozpr* b4v.

Szeregi: »(ani) budzić (*a. zbudzać*) (ani) poruszać« (2): *Mącz* 53b; *Poprzyfięgam* was cory *Ierufzalimkie* przez fárny álbo przez fánie polne/ ábyſcie nie budziły/ áni poruǳály miłości [= *ukochanej osoby*] [*si suscitaveritis, et si evigilare feceritis amorem*] poki ona zaáhce. *BudBib Cant* 3/5.

»upominać i poruszać« (1): *Item*, ma vpominać y poruǳać Król infzych *Vrzędników* y *Dignitarzów* *ad exequenda officia sua, et maximé Capitaneos*: iáko *primum mobile* infzé sfery y *płanety* żeby fie obracały, pobudza y incytuie *SarnStat* 40. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

Przen (3) : gdy głowa bywa ku ziemi zchylona tedy fie komorka pamięci odtwarza á wiatrowie duǳni tam wchodząc pamięć poruǳaią. *GlabGad* B3; *Milczcie/ milczcie* proſzę was/ ten wáǳ wierſz fpiérány/ *Otworza* blizny świeże/ y poruǳa rány. *GosłCast* 41.

Szereg: »poruszać i posilać« (1): Thakież kichanie od tego prochu [*ze strojów bobrowych*] naprzeciw *Lithargiey/ Mozg* theż poruǳa y poſila *FalZioł* IV 8a.

a. O wzroku: drażnić (3) : Bowiem ono podobienſtwo twarzy w zrzadle oglądane, nie tak fie mocno wlepia w moc wzroku, iáko rzecz iſta, ale tilko fie okazuię iakoby mgła nieiaka barzo cienka,

przeto też wzroku nie mocno poruŝa. *GlabGad* B7; takowe farby [*biała i czarna*] barzo poruŝaią wzrok, á tak iemu wielki gwałt czynią. *GlabGad* B7, B7.

3. Wywoływać, powodować; ciere *Mącz*; *suscitare Cn* (21) :

poruszać co (2): Cżemu łamci lepiey łpiewaią niżli łamice. (–) To bywa dla chciwoŝci złączenia przyrodzonego z łamiczą, á zwłazcza lecie, albo też inegdy gdy łie dobrze chowaią. Gdzież więc bywa w nich wielkie wzrúŝenie duchow ktore takową chciwoŝć poruŝa. *GlabGad* D; *BielKom* B7.

W *przeciwstawieniu*: »poruszać ... zakrywać« (1): Zazdroŝć łwary poruŝa/ miłość ie zákrywa *BielKom* B7.

a. O procesach fizjologicznych (19) :

poruszać czego (1): Vrinam ciet, vel cit haec herba, Poruŝa mokrzu álbo wody to ziele. *Mącz* 53a.

poruszać co (18): gdy vwarzyłz the Ozankę z byliczą á osłodziłz miode^m/ á the^{go} dałz łie napijać thrunek poranu/ y vryny zadzierzenie [*tj. urynę zadzierzaną*] poruŝa. *FalZioł* I 37b; Oczet częŝto pożywany: wzrok mdli/ pierłi obraża/ kaŝel poruŝa *FalZioł* II 18d; Ieŝtliby za temi pomoczami ona niewiałta nie mogła ku łwoiem rzeczám iako łie godzi: przydz, Thedy ma zaphenę pod koŝtką zaciąć/ [...] abowiem tha żyła nawięczy takowe rzeczy poruŝa y przyciąga. *FalZioł* V 27, I 50d, IV 28a. Cf *poruszać co komu; co ku czemu*.

poruszać co komu (11): Też lift Pokrzywiany z mirrą łtłuczony/ [...] przyrodzoną chorobę białym głowám załthanowiała poruŝa. *FalZioł* I 152d; Toż picie paniam miełęczną niemocz poruŝa *FalZioł* IV 8b; Y też oczyma łlonych rib/ albo kopy ty końłkami: nadolno miełtcze raz y dwa okadzić/ mocnie poruŝa białem głowám łwoie rzecz. *FalZioł* V 27, I 35b, 109a, III 6d, V 59 [2 r.], 60v [2 r.], 61.

poruszać co ku czemu (2): Abowiem to picie [*tyzanna*] gorączkę mdli/ y k temu rzeczy przyrodzone ku wyłzciu poruŝa. *FalZioł* V 27, V 27.

W *charakterystycznych połączeniach*: *poruszać mokrzu, wody; poruszać bolenie głowy, przyrodzoną chorobę* (2), *kaŝel, miełęczną (przyrodzoną) niemocz* (3), *przyrodzoną(-e) (miełeczne, łwoję) rzecz(y)* (8), *urynę, uryny zadzierzenie; poruszać ku wyszczu* (2); *poruszać mocnie, znamienicie*.

4. *Naruszać; labefactare Mącz, Calep* [*w tym: kogo, co* (6)] (7) : Cżemu niewiałty częłciey głowa bala niż otroki. (–) Bywa to z wilgołci zbytnich z ktorich onym vplawy bywaią, z ktorych powłtawa plugawy á łmrodliwy dym łzukaiąc wyłcia przez głowę także ią poruŝa. *GlabGad* B3v; *Mącz* 180a; *Labefacto* – Płuię, każę, poruŝam. *Calep* 574a.

Szereg: »nie poruszać ani gwałćić« (1): cżłowiek włobótę przyłmuiątz obrzezaniję nieporuŝłá ząkonu Moijżelłowego/ ani gwałćij łwięta *OpecŻyw* 66v.

W *przen*: O *dziewictwie Maryi* (1) : Odpowiedziál Gabriel [*Maryi*] Totz będzie łprawa ducha łwiętego/ ktory ołobną łalką napełni żywot twoy/ zamku dziewitłwa twęgo nieporuŝaiątz. *OpecŻyw* 8v.

Przen [*w czym = przez co*] (1) : ábowiem zrzucón á potłoczón iełt ołocznił braciey náłzey/ ktory ie ołkarżał vłtáwicznie przed ołbicznócią Páńłką/ á oni go ząwždy poruczać [*lege: poruszać*] będą we krwi bárąnkowej [*Vulg Apoc* 12/10-11] *RejPos* 332.

a. Podważać (1) : V mnie to napewnieyfza że Czyściec ieft/ Heretyckie wywody nic nieporuſzáią WysKaz 38.

5. Brać pod uwagę, rozważać [czego] (1) : Pátrzcíeż pilnie w iákieyefmy cenie/ Mąż nic nie ma/ wſzyſtko oddał żenie. Prozno tedy tych rzeczy poruſzáć: Mali być źle/ lepiej nie pokuſzáć *BielSjem* 7.

***** Bez wystarczającego kontekstu (9)** : Accio, Concio, Excio, Poruſzam Záoławam/ Poduſzczam/ Podpomagam. *Mqcz* 53a; Commoveo, Poruſzam/ pobudzam. *Mqcz* [234]b, [234]d, 467d; Incito – Pobiedzám, poruſzám. *Calep* 520a; Mobilito – Poruſzám. *Calep* 616a, 224a, 675b, 785b.

Synonimy: **2.** *budzić, burzyć, incytować, instygować, pobiedzać, pobudzać, pociągąć, podburzać, podszczuwać, poduszczać, podżegać, przywodzić, skłaniać, wzruszać, wzywać, zapalać, zbudzać*; **3.** *mnożyć, pobudzać, poczynać, pomnażać, przysparzać, rodzić*; **5.** *rozważać*.

Formacje współrdzenne cf **RUSZAĆ**.

Cf **PORUSZAJĄCY, PORUSZANIE, PORUSZANY**

MN